

KANNANOTTO

Julkishallinnon on vastattava lukemisen ja kirjoittamisen apuvälinepalveluista

Lukemisen ja kirjoittamisen erityisvaikeus (lukivaikeus) on tulkittava kommunikaatiovaikeudeksi, joka oikeuttaa julkisen terveydenhuollon kustantamiin apuvälinepalveluihin. Toistaiseksi lukiapuvälinepalvelut eivät kuulu julkisen terveydenhuollon tarjoamien apuvälinepalveluiden piiriin. Henkilöt, joilla on lukivaikeus, jäävät pääsääntöisesti vaille tukea ja ohjausta lukiapuvälineiden käytössä, mikä lisää heidän syrjäytymisriskiään sekä koulutuksesta että työelämästä. Kelan tulee tarvittaessa kustantaa lukivaikeutta kompensoivien apuvälineiden hankinta samalla tavalla kuin se kustantaa muutkin apuvälineet.

Tieto- ja viestintätekniikka ja digitaalisessa muodossa olevat aineistot ovat olennainen osa arkea, opintoja ja työelämää. Suuri osa yhteiskunnan kaikille kuuluvista välttämättömistä palveluista (kuten sosiaali- ja terveydenhuollon, Kelan, Verohallinnon ja pankkien palvelut) on muuttunut digitaalisiksi. Siksi lukemisen ja kirjoittamisen digitaalisilla apuvälineillä on aiempaa suurempi merkitys lukivaikeuden kompensoijana.

Varhain opeteltu ja rutiiniksi muodostunut digitaalisten lukemisen ja kirjoittamisen apuvälineiden käyttö edistää oppimista ja osallistumista sekä etenemistä opintoihin, ammattiin ja työuralle. Yhdenvertaisten oppimisen, työssä selviytymisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen toteutumiseksi tarvitaan digitaalisia lukiapuvälineitä ja niihin liittyvää ohjaamista.

Lukivaikeus on pysyvä ominaisuus

Lukivaikeus on synnynnäinen neurobiologinen erityisvaikeus (ICD 10:ssä F81), joka ilmenee mm. odottamattoman suurina hankaluuksina lukemisen ja kirjoittamisen taidoissa henkilön muuhun kehitystasoon ja kognitiiviseen kapasiteettiin verrattuna. Vaikeudet eivät selity opetuksen puutteella tai muilla sairauksilla. Lukivaikeutta esiintyy 5–10 %:lla väestöstä¹. Kehityksellisten syiden lisäksi lukemisen ja kirjoittamisen vaikeus voi syntyä myöhemmin elämässä jonkin sairauden tai vamman seurauksena (ICD 10:ssä R48). Lukivaikeuden lisäksi oppimista voivat hankaloittaa matematiikan erityisvaikeudet, kehitykselliset puheen ymmärtämisen ja tuottamisen vaikeudet sekä näönvaraisten taitojen kehitykselliset ongelmat, ns. hahmotushäiriöt.

Peruskoulun jälkeen moni kokee edelleen merkittävää lukivaikeuden aiheuttamaa haittaa. Toisella asteella ja korkeakouluopinnoissa haitta voi jopa kasvaa vaadittavan lukemisen ja kirjoittamisen määrän lisääntyessä. Myös työelämässä lukivaikeuden aiheuttama haitta voi olla merkittävä ja korostua entisestään tietotyön ja osaamisvaatimusten lisääntyessä.

Lukivaikeus vaikuttaa tutkimusten mukaan koulutusuran pituuteen, työllisyyteen ja henkiseen hyvinvointiin² ja on siten yksi syrjäytymiskehityksen riskitekijä. On varmistettava, että kaikilla ikäluokilla on mahdollisuus saada tukea ja uudistaa osaamistaan lukivaikeudesta huolimatta.

¹ Peterson, R. & Pennington, B. (2012) Developmental dyslexia. *Lancet*, 379, 1997–2007.

² Aro, T., Eklund, K., Eloranta, A.-K., Närhi, V., Korhonen, E. & Ahonen, T. (2019). Associations Between Childhood Learning Disabilities and Adult-Age Mental Health Problems, Lack of Education, and Unemployment. *Journal of Learning Disabilities*, 52(1), 71-83.

Perusopetuksessa apuvälineiden käyttö on vähäistä

Lukivaikeutta kompensoivat digitaaliset apuvälineet ovat esimerkiksi äänikirjoja, e-kirjojen ja muiden digitaalisessa muodossa olevien tekstien kuunteluohjelmia tai -laitteita, puhesynteesejä useilla eri kielillä sekä lukemista ja oikeinkirjoittamista monipuolisin ominaisuuksin tukevia ohjelmia ja sovelluksia.

Lukiapuvälinepalvelut sisältävät lukiapuvälineiden tarpeen arvioinnin ja käytön ohjauksen, lapsen ja nuoren kohdalla myös huoltajille ja muille lähikasvattajille.

Perusopetuslaissa (628/1998) on säädetty oppilaan oikeudesta yksilöllisen tarpeen mukaiseen erityiseen tukeen. Opetussuunnitelman perusteisiin lisättiin vuonna 2014 ohjeet opetukseen osallistumisen edellyttämistä palveluista ja apuvälineistä, joista oppimisen erityistarpeisiin liittyvinä esimerkkeinä on mainittu erilaiset tietotekniset sovellukset ja äänikirjat. Ohjeistus on lisännyt tietoa oppilaan oikeudesta erityisiin apuvälineisiin, mutta ohjaus lukivaikeutta kompensoivien digitaalisten apuvälineiden käyttöön on perusopetuksessa toistaiseksi vähäistä. Myös lasten ja nuorten tulee tarvittaessa saada lukiapuvälinepalvelut julkisen terveydenhuollon puolelta.

Lukiapuvälinepalvelut osaksi alueellisten apuvälinekeskusten toimintaa

Julkisessa terveydenhuollossa tarjotaan apuvälinepalveluja, joiden saaminen edellyttää lääkärin toteamaa sairautta, vammaa tai kehitysviivästymää, joka heikentää potilaan toimintakykyä ja vaikeuttaa hänen itsenäistä selviytymistään. (Terveydenhuoltolaki 1326/2010; Sosiaali- ja terveysministeriön asetus lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutuksesta 1326/2011). Toistaiseksi lukiapuvälinepalvelut eivät kuulu apuvälinepalvelujen piiriin. Lukivaikeuden kohdalla apuvälinepalvelujen kriteerit kuitenkin täyttyvät: sen syy on neurobiologinen tai se on aiheutunut sairaudesta tai vammasta, se heikentää henkilön toimintakykyä ja vaikeuttaa hänen selviytymistään.

Lukiapuvälinepalvelut tulisi liittää osaksi alueellisten apuvälinekeskusten toimintaa. Neuvonta, ohjaus ja arviointi sopivat esimerkiksi keskuksissa toimivien, kommunikoinnista ja avustavasta tietotekniikasta vastaavien Tikoteekki-tiimien toimintaan, jos niihin lisätään resursseja. Osa tiimeistä on jo tehnyt jonkin verran lukiapuvälineiden tarpeen arviointeja osana toimintaansa, kuitenkin useimmiten muun perusdiagnoosin perusteella.

Oikeus oppimiseen -neuvottelukunta

<https://www.eoliitto.fi/oikeus-oppimiseen-neuvottelukunta/>

Lisätietoja:

Marja-Sisko Paloneva, KM, erityisopettaja, toiminnanjohtaja, Datero
puh. 040 7383402, sp marja-sisko.paloneva@datero.fi

Eija Roisko, KM, Tikoteekin johtaja, Kehitysvammaliitto
puh. 040 5903801, sp eija.roisko@kvl.fi

Juha-Matti Latvala, FT, toiminnanjohtaja, Niilo Mäki Instituutti
puh. 050 4414043, sp juha-matti.latvala@nmi.fi

Johanna Nukari, PsL, neuropsykologian erikoispsykologi, Kuntoutussäätiö
puh. 044 7813109, sp johanna.nukari@kuntoutussaatio.fi

Sarianna Reinikainen, KT, toiminnanjohtaja, Erilaisten oppijoiden liitto
puh. 044 3009693, sp sarianna.reinikainen@eoliitto.fi